

יום הכיפורים - השיבה אל הראשית

מאמר זה נוגע בעבודת השעיר המשתלח, בפרשת העריות (הנקראת במנחה של יום הכיפורים), ואף נוגעת בספר יונה (הנקרא בהפטרה של אותה התפילה). אולם יותר משמטרתו לבאר עניינים אלו לגופם, הוא ינסה לתת ליום הכיפורים מגמה של תנועה: יום שלא רק מפגיש אותנו עם ה"יתשובה" במובנה הכללי, אלא יום שהוא מהלך התפתחותי עמו אנו זורמים לקראת היעד המוצב לנו בסופו - להחזיר אותנו לעצמתנו הבראשיתית. במאמר זה אנסה להתמקד בתהליך העצמתי שאנו עוברים משלב עבודת הכוהן בבית המקדש דרך עבודת השעיר המשתלח, והשלב המופיע אלינו בקריאת פרשת העריות במנחה, עד ל"יתשובה" שמכוח עמקי הים שביונה. מדברי הראי"ה באורות התשובה (טו, י) למדנו, שהתשובה אינה רק חזרה מן העבירות שבידינו, אלא היא מגמה של התפתחות, בה האדם והאומה חוזרים אל עצמם ואל שורש נשמתם. ק"ו שחובה עלינו לחשוף מגמה זו ביחס ל"עיצומו של יום" - יום הכיפורים.

א. עבודת הכוהן הגדול במקדש - ההכנה לקראת היציאה החוצה

התבוננות בכל עבודת הכוהן הגדול בבית המקדש מראה שכל העבודה מתייחסת לתוך בית המקדש, ליצור שלמות בעבודה שבפנים. אין עבודת הקרבנות שבתוך בית המקדש מכפרת מאום על העוונות שמחוץ למקדש. וכך מבאר הכתוב בספר ויקרא (טז, א-לד):

והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכיפר בעדו ובעד ביתו... והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת... והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את פר החטאת אשר לו... וכיפר על הקודש מטומאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאוהל מועד השוכן אתם בתוך טומאתם... ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכיפר עליו, ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב. והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאת בני ישראל. וכלה מכפר את הקודש ואת אוהל מועד ואת המזבח...

נראה היה לכאורה מדברי הכתוב, שפר החטאת ושעיר החטאת מכפרים על עוונותיהם הכלליים של הכהן, משפחתו, משפחת הכהנים ועם ישראל כולו. אולם דברי הכתוב - "וכפר על הקדש מטומאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם..." , מבאר שכפרה זו מתייחסת אך ורק לעניין המקדש.

כך גם מבאר רש"י:

וכפר בעדו וגוי - וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים... וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו...

אשר לעם - מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל, והוא השעיר שעלה עליו הגורל לה'.

מטומאת בני ישראל - על הנכנסין למקדש בטומאה...

ב. השעיר המשתלח

הגורם היחיד המתייחס למציאות שמחוץ לבית המקדש ולכפרת העוונות הכלליים של עם ישראל, הוא השעיר המשתלח (שם פסי' כא-כב).

וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתוודה עליו את כל עוונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושילח ביד איש עֲתֵי המדברה. ונשא השעיר עליו את כל עוונותם אל ארץ גזרה, ושילח את השעיר במדבר.
כך גם מבאר הספרא (סוף פרק ה):

ועל זדון טומאת מקדש וקודשיו שעיר הנעשה בפנים ויום הכיפורים מכפר.
ועל שאר עברות שבתורה - הקלות והחמורות, הזדונות והשגגות, הודע ולא הודע, עשה ולא-תעשה, כריתות ומיתות בית דין - שעיר המשתלח מכפר.
ומדגיש "אור החיים", שאף הכוהנים אינם מתכפרים מעוונותיהם הכלליים, אלא מכוח השעיר המשתלח.¹

מן הגמרא (יומא סז, ב) נראה לכאורה שעניין השעיר המשתלח אין בו טעם כלל:
"את חוקתי תשמרו" - דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן, ואלו הן: אכילת חיזר, ולבישת שעטנז, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע ושעיר המשתלח. ושמא תאמר מעשה תוהו הם - תלמוד לומר "אני ה'" - אני ה' חקתי, ואין לך רשות להרהר בהן.
ביאורו של רש"י רק מחזק מגמה זו:

השטן - יצר הרע משיב עליהן תשובה, להטעות את ישראל, ולומר שהתורה אינה אמת כי מה תועלת בכל אלו, לכך נכתב בהן חוק אני ה' גזרתי עליכם.
שמא תאמר מעשה תוהו הם - מה כפרה יש בשילוח זה, ומה יש ביד צוק זה להועיל?
תלמוד לומר אני ה' - אחוקתי קאי, דמינייהו סליק, את חוקתי תשמרו - אני ה' חקתי גזרתי.
אולם דיוק בלשון הגמרא מראה שאין היא מדברת על "חוסר הבנה", אלא על "דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן", ועל דברים ש"אין לך רשות להרהר בהן". כלומר, מצוות אלו מתייחסות מצד אחד למציאות האנושית בה שייכות גם אומות העולם, אולם מצד שני הן מופיעות במישור זה כמערכת חוקית שאינה נתפסת בדרך התבונה האנושית. וכתוצאה מכך נוצר קונפליקט בין המערכות, שהוא המביא ליהשבת השטן ואומות העולם על אותן המצוות, ולהווה אמינא לחוסר הסדר והתכלית שבהן (תוהו).

התבוננות ברש"י באותו המקום על ביאורו את לשון ה'חוק' ובדוגמאות שהוא מביא לכך מיוסף ומדוד, מלמדת שה"חוק" אינו מציאות שאין לה ביאור והיגיון, אלא שאופיו הוא כקביעה של מלכות. וכך הוא כותב:

חוק - משמע שאינו אלא גזירת מלך, כמו "וישימה לחוק"² "וישם אותה יוסף לחוק"³.

1. ד"ה ולקח את שני השעירים ד"ה באמצעו - ולפי זה...

2. "ויאמר דוד, לא תעשו כן אחי. את אשר נתן ה' לנו וישמר אתנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידנו. ומי ישמע לכם לדבר הזה, כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלקו. ויהי מהיום ההוא ומעלה **וישימה לחוק** ולמשפט לישראל עד היום הזה" (שמואל א ל, כג-כה).

3. "**וישם אתה יוסף לחוק** עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחומש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה" (בראשית מז, כו).

מסקנה: קביעת הקב"ה את מעשה השעיר המשתלח כגורם הכפרה לכל העוונות שמחוץ למערכת בית המקדש היא ביטויי לחדירת הרצון הא-להי לממד האנושי הטבעי שבמציאות והשלטת רצונו העליון על מערכת זו. שלטונו של הרצון הא-להי על הממד האנושי, הוא שנותן לרצון זה גדר של ציווי מלך-יחוק'.
על אופי החדירה ואופי ההשפעה נוכל ללמוד מתפיסתנו אנו את מעשה השעיר המשתלח כ"תוהו".

ג. ה"תוהו" - אי סדר של תורה

כנגד השאלה: "ושמא תאמר מעשה תהו הם..." , עונה ה': "אני ה' חקקתי ואין לך רשות להרהר בהן". כפי שכבר רמזו בתשובה זו, אין תשובת ה' באה לסתור את היות עבודת השעיר המשתלח באפיון של "תוהו", אלא היא קובעת עבודה זו כ'חוק' ש"אין רשות להרהר בהן". כפי שאכן נראה, עבודת השעיר המשתלח היא עבודת "תוהו" המכוונת לעולם של "תוהו".
על משמעות התוהו עומד רש"י בבראשית (א, ב):

תהו ובהו - תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה: תהו - אישטורדישו"ן בלע"ז [מבוכה].

בהו - לשון יקות וצדו.

וכן רש"י בסנהדרין (צז, א):

שתי אלפים היה תוהו - תחת שלא ניתנה עדיין תורה והיה העולם כתוהו,

אנו רואים אם כן, שלשון ה"תוהו" וה"בוהו" מיוחסים למצבים שבהם אין אנו פוגשים או רואים סדר של תורה, אלא מצב אקראי ומקרי, שאינו נראה בר השגחה א-להית.

את מצב ה"ריקנות" וה"צדו" אנו פוגשים אף ביחס לעשו, שהוא "איש שדה" (בראשית כה, כה). ומפרש רש"י: "כמשמעו, אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות".
היות עשו "איש שדה", אין משמעותו רק תוכנית - היותו בטל וצד חיות ועופות, אלא זהו ביטוי לאופן הנהגתו העקרונית, שאינה תלויה בחוקיות התורה אלא בכוח זרימתו הטבעית העצמית⁴.
מצב זה אנו פוגשים אף ביחס לאדם הראשון לאחר חטאו (ממנו יורש עשו את לבושו⁵) ב"משל הכרם" בישעיהו (ה, א-ו).

אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו. כרם היה לידידי בקרן בן שמן... פרץ גדרו... ואשיתהו בְּתָהּ, לא יזמר ולא יְעַדֵּר, ועלה שמיר ושית, ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר.

ומבאר רש"י:

כרם - זה אדם הראשון: לידידי - זה הקב"ה.

בן שמן - בגן עדן.

4. מסיבה זו מופיע עשו כ"אדם חיה" - "עשוי", שאינו צריך להשלמה - ויקראו שמו עשו - ...לפי שהיה נעשה ונמר בשערו כבן שנים הרבה" (רש"י שם). יש להדגיש שבחינת ה"אדם חיה" מתייחסת ברמתה הפוטנציאלית למישור ה"אדם", המישור הא-להי העליון המיוחס גם לישראל, וזאת להבדיל מן ה"מצריות" המתייחסת למישור ה"חמורי" הנמוך יותר (עיי יחזקאל כג, כ - "בשר חמורים בשרם"). על כן דווקא ל"עשויות" ישנה זיקה להשגחה הא-להית המתגלה ב"בני האלוהים", ואף לזו המתגלה לפני כן באדם הראשון לאחר חטאו.

5. עיי רש"י עבודה זרה יא, ב: "...ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון - ...והן בגדי חמודות שהיו לעשו".

פרוץ גדרו - טרדתיו ממחיצת גן עדן.
 ואשיתהו בתה - צדו הושבתיו, שלא נתתי תורה בימיו.
 ועלה שמיר ושית - שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים.

ד. "עבודת השעיר" - זרץ הפעולה בעולם ה"תהו"

התבוננות פרטנית באופן "עבודתו" של השעיר המשתלח, מראה שאף הוא רחוק מלהתייחס לדרך העבודה המסודרת של התורה. וכך נאמר בגמרא (יומא סז, א):

מה היה עושה? חולק לשון של זהורית, חציו קשור בסלע וחציו קשור בין שני קרניו. ודחפו לאחוריו, והוא מתגלגל ויורד. ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים.⁶

בהשוואה לעבודת בית המקדש, הרי עבודת השעיר המשתלח היא בקיצוניות הפוכה לגמרי. מול הסדר התורתי המושלם והמוחלט של "סדר העבודה" שכל שינוי ממנו יש בו בכדי להביא למיתת הכוהן הגדול, עומדת עבודת השעיר בלא שחיטה ובלא בהקרבה על המזבח בבית המקדש, אלא בדחיפה מן ההר והריגתו של השעיר מתוך פירוק אבריו.

ההתייחסות של כל עבודת המקדש פנימה (הקרבת הפר והשעיר וכו') לעניין טומאת המקדש וקודשיו ולכפרת המזבח, והזיקה של כל מעשה הכפרה הכללי - אף של הכוהנים - מכוונים כלפי השעיר המשתלח. הדבר מלמד שכל עבודת הכוהן הגדול פנימה מטרתה ליצור שלמות הופעה א-להית בתוך המקדש, על מנת שתהווה שרת ל"עבודה", ב"הא" הידיעה, שמחוץ למקדש - "עבודת" השעיר המשתלח, ש"הקרבתו" היא באופן הנוגד ביותר את הסדר התורתי, ובאופן מכוון נעשית בדרך המקרית וה"בלתי חוקית" ביותר שאפשר.

אופן עבודה זה תואם את הגדרת ה"תהו", שהוא מצב המציאות הפועלת מכוחות עצמה, ללא חוקיותה וסדריה של התורה. מצב זה מופיע בעיקרו בצד ה"עשווי" של חיינו, ובאופן הראשיתי והעצמתי ביותר באדם הראשון ובדורותיו, לאחר חטאו, שיש בו מצד אחד את עצמות החיים הבחיריים, אך אין בו את חוקי התורה שלא ניתנה עוד.

המשך הגמרא ביומא (סז, ב), מחבר את עבודת השעיר המשתלח לעצמתו הבחירית של האדם הראשון לאחר חטאו.

את משמעות ה"עזאזל" כ"קשה שבהרים" מחברת הגמרא למושג "אלי הארץ":

תנו רבנן: עזאזל - שיהא עז וקשה, יכול ביישוב - תלמוד לומר במדבר, ומנין שבצוק - תלמוד לומר גזרה. תניא אידך: עזאזל - קשה שבהרים, וכן הוא אומר "ואת אילי הארץ לקח". רש"י (יחזקאל יז, יג) מבאר את הביטוי "אילי הארץ" ומפרש: "שרי הארץ". ביאור זה של רש"י מחבר אותנו לשייכות ה"עזאזל" לעוזא ועזאל, בהמשך דברי הגמרא (יומא שם):

תנא דבי רבי ישמעאל: עזאזל - שמכפר על מעשה עוזא ועזאל.

ומבאר רש"י:

עוזא ועזאל - מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהם נאמר "ויראו בני האלהים"⁷ את בנות האדם", כלומר, על העריות מכפר.

6. וכן ברמב"ם הלי' עבודת יום הכיפורים ג, ז.

7. הערת העורך (ע. א.). מכיוון שלא רצינו להכריע בשאלה אם שם זה הוא קודש או חול, כתבנו: "אלוהים", ולא כדרכנו: "א-להים".

מלאכים אלו, מכוונים בבראשית (ו, ב-ד) כ"בני האלוהים" - **שָׁרִים**.

ויראו בני האלוהים את בנות האדם כי טובת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו... הנפילים היו בארץ בימים ההם, וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלוהים אל בנות האדם וילדו להם, המה הגיבורים אשר מעולם אנשי השם. ופירש רש"י (ד"ה בני האלוהים):

בני השרים והשופטים. (דבר אחר בני הא-להים הם השרים ההולכים בשליחותו של **מקום** אף הם היו מתערבים בהם). כל אלוהים שבמקרא לשון מרות, וזה יוכיח (שמות ד, טז) ו"אתה תהיה לו לאלוהים", (שם ז, א) "ראה נתתיך לאלוהים".

וכן מבאר רש"י את הנפילים אותם ראו המרגלים (במדבר יג, לג):

הנפילים - ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש.

אנו רואים אם כן שעבודת השעיר המשתלח מתייחסת ישירות לעצמת הכוחות שהופיעה בדורו של האדם הראשון מתוך חיבור המלאכים עם בנות האדם. אם נתבונן על משמעות ירידת המלאכים לארץ, נוכל לומר, שה"מלאכיות" (שהיא הבחינה הקרובה יותר למציאות האין-סוף), בתקופה זו של טרום המבול, יותר משהייתה שייכת לשמים, שייכת הייתה לארץ. מסיבה זו "מתפתים" המלאכים "לעזוב" את משכנם בשמים ולהגיע לארץ. יכולת העיבור של בנות האדם מן המלאכים, מלמדת שאותה עצמה אין-סופית - "מלאכית", קיימת היתה במקביל בגוף הגשמי, שלא היה מוגבל בשלב זה ויכול היה להגיע לחיבור אישותי עם עצמות החיים ה"מלאכיות". כיוון שזמן זה הוא זמן של "תהוה" - אי שליטת חוקיות התורה - יוצא שמדובר בהופעת כוחות בחייריים עצומים, שבחינת ה"אין-סוף" קיימת בהם מעצם גופם ועצמותם הבחירית, מבלי להתחבר לעצמה זו דרך חוקיות התורה. עבודת השעיר לעזאל הנוקקת לצוק זקוף, חתוך וקשה, ודרך עבודתה האנטי חוקית, נגזרים ישירות מעצמה כוחית זו ואליה הם מכוונים.

תלות כפרת עוונותיהם של ישראל דווקא בעבודה זו של השעיר המשתלח, כשכל עבודת בית המקדש הפנימית מהווה את ההכנה לעבודה זו, מלמדים שמטרתו של יום הכיפורים היא לחזור לאותה עצמה אין-סופית המופיעה בגופו ובבחירתו החופשית של האדם - [אותה מגמה שהיתה עוד לפני שלטון חוקיות התורה, שהוא שלטון מכוח חיצוני לאדם ברמה ההכרתית, ושהגיע מתוך כישלון להוציא את תכליתו אל הפועל ישירות מעצמו] - ולתקן אותה כפי שורשה.

כמובן, יציאת השעיר המשתלח מתוך בית המקדש ושלמות העבודה המופיעה בשיאה ביום הכיפורים, מלמדות, **שהיכולת להגיע לשיאה של עצמה זו, תלויה בנקודת הפתיחה החוקית של התורה**, היוצאת מתוך בית המקדש.

כפי שביארנו, עולם זה כלפיו מופנית עבודת השעיר המשתלח, הוא עולמו של "עשו"⁸ - העולם ה"עשווי" הזורם מכוח עצמו, שאינו נצרך להשלמתו כוח חיצוני, עולם, שללא כפרת השעיר המשתלח נחשב לגבינו, האמוניים על חוקיות התורה, לעולם "שטני" - עולמו של ה"סטרא אחרא". על פי דברינו, ברור **שהתוצאה של עבודת השעיר המשתלח, היא הגברת כוחות הגוף החושיים והבחיריים שבנו, המגיעים לעצמתם האין-סופית, כפי כוחם של בני דורו של האדם הראשון;**

8. עיי רמב"ן ויקרא טז, ח ד"ה וגורל אחד לעזאל: "...ונשא השעיר עליו זה עשו, שנא: הן עשו אחי איש שעיר...". וכן כותב הראב"ע בפיוטו "צמאה נפשי": "הלוא חלקך מראש, חלק דמו דרוש, שפוך אף על ראש, השעיר החיי".

מצב בו המלאכים הם אלו היורדים לעולם בני האדם. כך יש לבאר את דברי הגמרא שעזאזל מכפר על מעשה עוזא ועזאל. כפרה זו, ברור שאין משמעותה ביטול המציאות שנוצרה מכוח ירידתה של ה"מלאכיות" מן השמים לארץ. יש להבין שכל מעשה תשובה וכפרה אינו מבטל את המציאות שנוצרה מכוח המעשה, אלא מכוון כוח זה לאפיקים חיוביים. כך גם עבודת השעיר המשתלח מאפשרת להוביל את המגמה הא-להית דרך כוחות עצומים אלו שנוצרו מתוך ירידת המלאכים אל הארץ באופן מתוקן.

תגבור כוחות זה, הוא המביא להדגשת איסורי העריות בקריאת התורה שבמנחה של יום הכיפורים.

ה. התגברות סכנת העריות - תוצאה ישירה מעבודת השעיר המשתלח

על עניין ה"עריות" עומדים דברי רש"י שהובאו לעיל, בייחוסה של הגמרא את עניינו של השעיר המשתלח ל"עוזא ועזאל", כאשר בסוף דבריו הוא אומר על השעיר המשתלח: "כלומר, על העריות מכפר".

בעניין זה של קריאת פרישת העריות, מבאר בעל המשנה ברורה (סי' תרכ"ב ס"ק ז):

משום שנפשו של אדם מחמתן ואם יש אחד שנטמא יחזור בתשובה...

התבוננות בפרישת העריות שבויקרא (פרק יח) מראה שעיקרה עוסקת בעריות "שאר בשר":

איש איש אל כל שְׂאֵר בְּשָׂרוֹ לא תקרבו לגלות ערוה אני ה'. ערות אביך וערות אמך לא תגלה... הזכרתה והתמודדותה של פסיקת ההלכה עם הנטייה לעריות "שאר הבשר", דווקא בהקשר לשיא המפגש עם הא-להי - ביום הכיפורים - נראית לכאורה תמוהה ביותר. מדוע דווקא ביום הקדוש ביותר, תבלוט יותר הנטייה לעריות שבתוך המשפחה?⁹

הזכרת מציאות זו של "נפשו של אדם מחמתן", דווקא ביום הכיפורים, על ידי פוסק הקרוב לדורנו, בעל המשנה-ברורה - כשבחברה הכללית לא קיימת כלל תאווה זו לעריות בתוך המשפחה, השמורה רק לסוטים הקשים ביותר - מלמדת בהכרח שאין המדובר בתופעה של תאווה סתמית, אלא במציאות מורכבת הקשורה בטבורה בהופעת עצמתו של יום הכיפורים, כשאיסורי עריות המשפחה הוא הסממן האיסורי להופעת עצמה זו.

על פי הבנתנו את המהלך המתחיל בעבודת הכוהן הגדול בתוך בית המקדש, וממשיך לתוך עולם ה"תהוה" שבעבודת השעיר המשתלח, הצורך בהדגשת איסורי העריות בשלב זה של יום הכיפורים הוא ברור. מכיוון שהיציאה מבית המקדש ועבודת השעיר המשתלח מעצימים את כוחותיו הגופיים העצמיים וההכרתיים של האדם, להופיע בהם את בחינת האין-סוף¹⁰ הרי עתה בשלב זה מופיע בגוף האדם עצמה ערכית המקרבת אותנו לרמתו של האדם הראשון בו הגוף עצמו היה א-להי. ברמה זו קטנה גסותו של הגוף ומובלטת עדינותו הא-להית. מתוך פיתוח עדינות זו מופיעה הסכנה שהאדם ישאף לבטא את הזדהותו וקרבתו הנפשית עם "שאר הבשר" לא רק

9. בעלי התוס' (מגילה לא, א ד"ה במנחה) מתייחסים לסכנה הכללית של הכישלון בנשים: "לפי שהנשים מקושטות בשביל כבוד היום; לפיכך צריך להזכירם שלא ייכשלו בהן". אולם הסבר זה אינו מספק, שהרי בכל רגל ורגל מקושטות הנשים, ולכאורה דווקא ביום הדין, שהקדושה בו כל כך גדולה, צריך היה החשש להיות קטן יותר!

10. הקיימת ללא פיתוח כוחי זה של עבודת השעיר המשתלח רק בחוקיות התורה, מצב שבו אין מפגש הכרתי שלנו עם כוח זה.

בדיבור¹¹ אלא אף באמצעות הקשר הגופי של קרבת הבשר. צורך זה אף שמתחיל דווקא מתוך התגברות העדינות הגופית, המאפשרת ביטוי מגמות א-להיות דרך מישור זה, הרי בסופה עלולה להביא לחציית הקו האדום - לידי ביטוי מוגשם מדי, הדוחק ממילא את הופעת השכינה מן הגוף¹².

הזכרת איסורי העריות שבויקרא בקריאת התורה שבמנחה, יותר משנועדה לאסור עלינו פעם נוספת את העריות, הרי שהיא מלווה את התפתחות הופעת מגמת האין סוף שבגוף, שהחלה מכוח עבודת השעיר המשתלח.

הפטרות יונה במנחה של יום הכיפורים, משלימה מעגל התפתחותי זה באופן מופלא, ואך מקוצר היריעה נרחיב בה רק במעט.

1. תשובת יונה - השיבה אל מקור החיים שמן הארץ

את סיבת הבאת הפטרות יונה במנחה, ניתן לבאר בכך שהיא מביאה מעניין התשובה. אולם לא ניתן להתעלם מכך שתוכנו של כל המעשה הוא מיוחד במינו ולא ניתן להתייחס אליו כפשוטו כבר מלכתחילה, הן מצד דרך התייחסותו של יונה לתשובת הגויים והן מצד המהלכים המובילים בסופו של דבר לנבואתו לנינוה.

בעניין אמינותה של תשובת הגויים נראה שהתייחסותו השלילית של יונה (ב, ט-י) היא מוצדקת: משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו, ואני בקול תודה אזבחה לך, אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה! ומבאר שם רש"י בשם תרגום יהונתן:

חסדם יעזבו - יראת הקב"ה שכל חסדם וטובתן מאתו יעזבו, אבל אני איני כן, אלא בקול תודה אזבחה לך.

ומפרט המדרש (ילקוט שמעוני פרק ג).

ולאחר ארבעים יום שבו לדרכיהם הרעים יותר מן הראשונים ונבלעו המתים בשאול תחתית שנאמר (איוב כד): "מעיר מתים ינאקו".

ובכל אופן הולך יונה בסופו של דבר לנבא את נבואתו. יש להבין שבעניין זה, לא יתכן לומר שרק אי הצלחתו בבריחה, היא שמביאה אותו בסופו של דבר להתנבא, למרות אי רצונו בתחילה. שהרי אם צודק הוא בהתנגדותו לנבא לטובת הגויים (כפי שראינו), לא הייתה סכנת מוות מניעתו מסירו בו. תפיסת מעשי הנביאים כעקרוניים מחייבת למצוא שינוי מהותי הגורם ליונה לחזור בו מהתנהגותו.

אנו אכן רואים שישנה מגמה חיובית בעניין תשובתם של הגויים, במקביל למגמה השלילית. זאת

11. הכוונה לביטויי החיבה והקרבה, הנוצרים כיום ע"י דיבורי חיבה וכו'. יש לציין שאף מעשי החיבה הגופיים שבין קרובי המשפחה (כגון חיבוק ונישוק אישה את בנה וכו'), הנטולים את משמעות ההוויה הגופית החושית, קרובים אף הם יותר למישור הדיבור מאשר למישור הגופי החושי, ועל כן אינם אסורים מן הדין. ע"י ש"ך (יו"ד סי' קנו ס"ק ז), המחלק בין חיבוק ונישוק של תאוה וקירוב בשר לבין חיבוק ונישוק שאינו כזה, כפי שנהוג בין אב לבתו.

12. מכאן נוכל ללמוד באופן כללי שהדגש איסורי העריות בתורה אינו ביטוי לנמיכות מוסריותו של היעולם הקדמון, אלא לקיום כוחות נפש וגוף עצומים בו, המביאים ממילא סכנות שכיחים אינן שייכות.

אנו לומדים מאותו הפסוק שכבר הזכרנו. בהסברו השני בשם פרקי דרבי אליעזר מבאר רש"י (שם):

משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו - בפרקי דרבי אליעזר דרשו, כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים לעבודת אלילים ונתגיירו.

יש אם כן לייחס את הסכמתו של יונה להתנבא בסופו של דבר, לחשיפת פן חיובי זה בגויים. המהלך היחיד בו ניתן לתלות התפתחות זו, הוא מעשה הספינה ונפילת יונה אל הים, המבדילים בין הסכמתו ואי הסכמתו של יונה להתנבא (יונה ב, ג-ז):

ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו. ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קדשך. אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי. לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי ה' א-להי. בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפלתי אל היכל קדשך.

פרקי דרבי אליעזר (פרק ט) מרחיב את היריעה:

והיה רואה יונה כל מה שבים ובתהומות, ... והראהו נהר גדול של מימי אוקיאנוס... והראהו שבילי ים סוף שעברו ישראל בתוכם... וראהו מקום שנשברי הים וגליו יוצאין... והראהו עמודי ארץ במכונה... והראהו שאול תחתית... והראהו גיהנום... והראהו תחת היכל ה', שנאמר: "לקצבי הרים ירדתי"... וראה שם אבן שתיה קבועה בתהומות...

ההתבוננות במחוזות אותם רואה יונה במעמקי הים, מלמדת על מפגש של יונה עם כוחות הבריאה והיצירה הבראשיתיים שמן הארץ. כך הוא ביחס לאבן השתייה שממנה מושתת העולם¹³. וכן הוא הדבר ביחס ל"שבילי ים סוף" החושפים חוקיות "ארץ" שמתחת למים, כך הוא ביחס ל"עמודי ארץ במכונה" ("הארץ ברחיה בעדי לעולם") וכך הוא ביחס לשבעת ההרים עליה עומדת ירושלים ("לקצבי הרי ירדתי") וכו'.

יש אם כן להבין שמגמת התשובה שכן קיימת אצל הגויים - ברמה העמוקה של "גיור", תלויה במפגש עם מקור א-להי זה שמן הארץ.

המסקנה העולה מכך היא ברורה: ספר יונה מציג לנו רמת תשובה השונה מן התשובה ממנה התחלנו את דרכנו בתחילת יום הכיפורים. אם בתחילת יום הכיפורים כוח התשובה מגיע מן האין-סוף שמן השמים, מכוח עבודת הכוהן הגדול בבית המקדש ובקודש הקודשים, הרי עתה בזמן מנחה, אנו מגיעים לרמת התגלות, שבה הכוח המקיים את המציאות הוא מגמת האין-סוף המופיעה לנו מן הארץ. רמת התגלות זו מתייחסת למישור הגויות הכללית. כך עולה מדברי רש"י בעניין המלחים (יונה א, ה):

ויראו המלחים ויזעקו איש אל אלוהיו - מן שבעים אומות של עכו"ם היו שם.

לעומת מגמת האין-סוף שמן השמים המסוגלת לחשוף את הא-להי הטהור שבמישור ה"ישראלי" שבמהותו הוא נבדל מן המציאות (מכוח מעשה התשובה הרגיל), הרי בכדי לחשוף את המגמות הא-להיות שבמישור ה"גויי", גיור יורדי הספינה¹⁴, יש צורך להתחבר למגמת האין-סוף שמן הארץ.

¹³ "משניטל הארון היתה שם אבן שתייה ולמה נקראת כן אייר יוסי ב"ר חלפתא שממנה הושתת העולם" (ויקרא רבה ב, ד).

¹⁴ רש"י יונה א, טז.

מגמה זו היא הנחשפת בזמן מנחה בקריאת ספר יונה. ויש להבין שכפי שההתייחסות לגויים בספר זה היא עקרונית כלפי הגויות הכללית, יש להרחיב מגמה עקרונית זו ולהבין שההתייחסות אינה דווקא לגויות החיצונית לנו, אלא לכוחיות הגויית שקיימת אף בנו, המתייחסת לעולם התחושות והכוחות ה"גויים", שבסיסו הוא המישור ה"מצרי"¹⁵. היכולת לחשוף את המגמה ה"א-להית" שבפן ה"גויי" שבנו, היא דווקא מתוך התחברות למגמת אין סוף המיוחדת במינה - זו המופיעה מן הארץ¹⁶.

ז. סיכום ומסקנות

התפתחות זו שבתהליך ה"תשובה", המופיעה בקריאת הפטרת יונה, מהווה המשך ישיר למגמת התגבור והתיקון של כוח האין-סוף שבגוף (המביאה בצדה את תגבור יצר העריות), כפי שמבוטא בקריאת התורה במנחה את איסורי העריות, ולמגמה המופיעה מכוח עבודת השעיר לעזאזל שבתפילת מוסף.

כפי שביארנו, עבודת הכוהן הגדול בבית המקדש המגיעה לשיאה בעבודת השעיר לעזאזל, מביאה לחיזוק והגברת הכוחות הגופיים, החושיים והבחייריים שבנו, להופיע בהם את אפיון האין-סופי כתיקונם. באופן טבעי התייחסותם של כוחות אלו היא **למקור הכוח הא-להי המקיים אותם מן הארץ**¹⁷.

מגמה זו נגשנו אף אצל "בני האלוהים", מכוחם של עוזא ועזאל היורדים מן השמים לארץ. הופעת ה"מלאכיות" בארץ, היא ביטוי חריף להיות הארץ המקור להשגחה הא-להית על המציאות. אפיון הנהגה זה שנכשל בדור אנוש, מוצא את ביטוי המתוקן מכוח עבודת השעיר המשתלח¹⁸. אופן הנהגה זה שמן הארץ, מופיע באופן הקרוב יותר לאפיון ההנהגה הישראלי - בעשו ה"שעיר". כפי שהזכרנו מן הרמב"ן, מתייחס השעיר לעזאזל לשעירותו של עשו¹⁹. גם "שעירות" זו מקבלת את כוחה מן הארץ. כך אנו למדים מבני שעיר החורי אותם יורש עשו (בראשית לו, כ): "אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ..."²⁰.

15. כפי שמכנה המדרש את מלך נינוה כ"פרעה" - "...ושמע פרעה ועמד מכסאו..." (ילקוט שמעוני על יונה פרק ג).

16. את המגמות ה"גוייות" שבעם ישראל מובילים בני רחל כפי שמבואר בדברי הכתוב (בראשית לה, יא): "ויאמר לו א-להים אני א-ל ש-די, פרה ורבה, גוי וקהל גויים יהיה ממך ומלכים מחלצין יצאו". ומבאר רש"י במקום: "גוי - בנימין. גויים - מנשה ואפרים שעתידיים לצאת מיוסף, והם במנין השבטים. גוי וקהל גויים - שגויים עתידים בניו להיעשות כמנין הגויים שהם שבעים אומות, וכן כל הסנהדרין שבעים..."

17. מגמה זו של הופעת הא-להי מן הארץ כהנהגה המרכזית בעם ישראל, שייכת בעיקרה בארץ ישראל. כך מתבטא הדבר במעבר ישראל את הירדן, כשיהושע מצוּן להוציא אבנים **מקרקעית** הירדן הנבקע, לעבר הירדן המערבי (יהושע ד, א-ג), אבנים המופיעות את התורה כפי אפיונה בשבעים לשון (דברים כז, ב ורש"י שם). השלכותיה על יחסי הגומלין שבין הא-להי והמציאות הן רבות, ומצריכות התייחסות נפרדת.

18. כפי שהבאנו מן הגמרא ביומא סז, ב.

19. ויקרא טז, ח ד"ה וגורל אחד לעזאזל - "...ונשא השעיר עליו זה עשו שנאי יהן עשו אחי איש שעיר..."

20. עיי רש"י שם.

***

יום הכיפורים - אף שהוא מתחיל את מגמתו כאפיון הנהגה שמיימי - הרי בהמשכו הוא פונה כלפי המישור הגופי והחושי להביע בהם את מגמת האין-סוף מכוח הארץ (אשר זוהי מגמתה של תורה), בכך משיב אותנו יום זה אל מגמתה הבראשיתית של הבריאה.

